

Ko-kultura ili subkultura: Izazovi i prijepori

Spielberger, Jan

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:186646>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Jan Spielberger

**KO-KULTURA ILI SUBKULTURA:
IZAZOVI I PRIJEPORI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

JAN SPIELBERGER

**KO-KULTURA ILI SUBKULTURA:
IZAZOVI I PRIJEPORI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

doc. dr.sc. Anita Dremel

Zagreb, 2017.

Sažetak:

Ovaj rad bavi se pitanjem marginaliziranih skupina, primarno no ne i isključivo subkulturnih, kroz prizmu ko-kulturne komunikacijske teorije Marka Orbea. Rad se poglavito fokusira na odnos marginaliziranih kulturnih skupina i dominantne kulturne skupine u društvu te njihov suživot. Prikazani su mnogi problemi na koje nailazimo u različitim teorijama subkulture kao i pristup sa stajališta ko-kulturne teorije. Dodatno, kroz rad se proteže kritika određenih teorijskih pristupa te se pomoću primjera pokazuje problematika određenih pojmova (među ostalim i pojma „subkultura“) i praksi. Poseban značaj pridan je i položaju koji marginalizirane kulturne skupine zauzimaju na tržištu koje u modernom svijetu igra veliku ulogu u svakodnevnom životu svih članova nekoga društva.

Ključne riječi: subkultura, ko-kultura, tržište, dominantna kulturna skupina, marginalizirane kulturne skupine

Summary:

This paper deals with the question of, primarily subcultural, but also other marginalized groups in our society through the prism of co-cultural communication theory by Mark P. Orbe. Main focus of this paper is the relationship between marginalized cultural groups and dominant cultural group, and their common coexistence. Many of the problems we face in various subcultural theories and approaches to same problems from the point of view of co-cultural theory are presented in this thesis. In addition, the criticisms of subcultural theories is being explored through this work and, by way of example, the problem of certain concepts (including the term subculture) and practices is also shown in this paper. Particular importance is also attached to the position that marginalized cultural groups take in the market, which in the modern world plays a major role in the everyday life of all members of a society.

Keywords: subculture, co-culture, market, dominant cultural group, marginalized cultural group

Sadržaj:

1. UVOD.....	2
2. SUBKULTURE.....	7
2.1. Subkulturene teorije.....	8
3. KO-KULTURNA TEORIJA	10
3.1. Ko-kulturna komunikacijska teorija	11
3.2. Primjena ko-kulturne teorije.....	13
4. KO-KULTURE I NJIHOVA POZICIJA NA TRŽIŠTU.....	14
4.1. Postojeća istraživanja odnosa ko-kulturnih skupina na tržištu	16
5. IZAZOVI I PRIJEPORI	19
5.1. Utjecaj multikulturalizma na ko-kulturnu teoriju	20
5.2. Doprinos subkulturnih teorija	23
5.3. Doprinos ko-kulturne teorije	24
6. SITUACIJA U HRVATSKOJ	26
7. ZAKLJUČAK	28
8. LITERATURA.....	31

1. Uvod

Tema ko-kultura još uvijek je poprilično neistražena tema. U SAD-u postoji nekoliko autora koji se bave ovom problematikom (R.R. Sanchez, Kirby, Bashir, Bridgewater i Buzzanell, Anderson i Giovani, Folley...) ili su o njoj pisali u prošlosti, no izvan SAD-a to je gotovo nemoguće. Europske ko-kulturne teorije ne postoje (prema mojim saznanjima), a tema ko-kultura, iako je univerzalna, uglavnom je primjenjivana na podzastupljene kulturne grupe u SAD-u. Tema ko-kultura univerzalna je jer podzastupljene, odnosno marginalizirane kulturne grupe postoje u svakome društvu, a njihova pozicija je, neovisno o stanju društva u cijelini, uvijek nešto lošija od pozicije koju zauzimaju pripadnici dominantne/ih kulturnih skupina. Tako Orbe (1998) nabraja istraživačke projekte koji se pojavljuju nakon inicijalne objave ko-kulturne teorije, a oni se uglavnom bave rasnim i etničkim grupama, *gay* i transseksualnim osobama, studentima (na američkim sveučilištima), osobama s invaliditetom i sl. Pojam ko-kultura odnosi se na određene društvene grupe koje su tradicionalno marginalizirane unutar dominantnih socijalnih struktura. Ko-kulturne grupe u nekome društvu su kulturne grupe (grupe koje sadržavaju vlastite kulturne elemente koji nisu jednaki onima dominantne kulturne skupine), koje su na neki način marginalizirane od strane dominantne kulturne skupine i/ili ostatka društva. Ko-kulturne skupine, kao što je i ranije navedeno, mogu biti razne, ali je značajka koju sve dijele upravo marginalizacija u društvu. Ko-kulturne skupine iz tog razloga nemaju jednake šanse za uspjeh, podzastupljene su u društvenom diskursu, imaju male mogućnosti utjecaja na događanja u širem društvu itd.

Hrvatski standardni jezik prepoznaje pojam „supkultura“. Radi se o internacionalizmu koji se zbog glasovne promjene jednačenja po zvučnosti u hrvatskom jeziku koristi u ovom obliku (supkultura). Pojam subkulture skovan je u engleskom govornom području te je prefiks „sub“ vrlo bitan kod definicije samoga pojma. Razlog tomu leži u činjenici da prefiks „sub“ znači „pod“, odnosno subkultura bila bi „podkultura“. Upravo ta podređenost neke kulturne skupine ono je što pojam subkultura jasno prikazuje dok se kod pojma supkultura (iako značenje ostaje isto) na neki način gubi upečatljivost značenja podređenosti koje nosi prefiks „sub“. Kako se radi o pojmu za čiju je definiciju vrlo bitan taj prefiks „sub“, pojam subkultura preciznije označava te kulturne „podskupine“. Iz tog razloga u ovome radu biti će korišten pojam „subkultura“. Naslov rada: „ko-kulture ili subkulture: izazovi i prijepori“ postavljen je na ovaj način zbog problematičnosti samoga pojma subkulture o kojem će više riječi biti

kasnije te zato što se subkulturne skupine uklapaju u opis ko-kultura, a i sam Orbe ih nabroja kao jednu od marginaliziranih skupina u društvu na koju se ova teorija može primijeniti.

Problem marginaliziranih kulturnih skupina spominje Said, još 1978. godine u svom *Orijentalizmu* gdje govori da ne postoji razlog osim straha i predrasuda da se nastavi ljude separirati i profilirati, kao da se život samo na to svodi. Smatra kako je preživljavanje u stvari vezano uz povezanost između stvari. Govori da zajedništvo više nagrađuje i teže je razmišljati konkretno i suosjećajno o drugima nego li samo o sebi samom, a to također znači i ne težiti vladanju nad drugima, ne težiti klasifikaciji drugih ili stvaranju hijerarhije i iznad svega, ne konstantno ponavljati kako je naša kultura ili država najbolja. (Said, 1978). On govori o kulturama *Istoka* koje su dugo bile (ili još uvijek jesu) predmet predrasuda i nepoštivanja te na ovaj način poziva na zajedništvo pripadnika različitih kulturnih skupina (ili u ovom slučaju pripadnika potpuno različitih kultura) kako bi zajedno prosperirali bez izdizanja određene kulturne skupine u dominantnu i „najbolju“. Na ovakav način potrebno je razmišljati i o ko-kulturnim skupinama, odnosno, jednako kao što Said smatra kako se neka kultura ne bi smjela uzdizati iznad ostalih, tako se ni određene ko-kulturne skupine ne bi smjele izdvajati iznad ostalih ko-kulturnih skupina nekoga društva, već treba težiti poštenju, zajedništvu, te međusobnoj suradnji u svrhu daljnjeg prosperiteta društva u cjelini.

Od totalnih i sustavnih teorija (kod osnivača i klasika) preko Mertonove kritike grandioznog teoretiziranja i nudi ideje srednjeg dometa pa sve do današnje situacije posvemašnje diverzificiranosti i multiparadigmatičnosti – stav prema teoriji nije dakle jednoznačan niti jednostavan. Takav je slučaj i kod Orbea koji svoj rad eksplicitno želi odmaknuti od etikete teorije. Iz tog razloga bitno je napomenuti i da se Orbe ograđuje od definiranja svojih radova „teorijom“, te navodi kako smatra da su teorije fiksne, nefleksibilne i ponekad zastarjele (Orbe i Roberts, 2012) te on koristi pojam „teoretiziranje“ (čemu svjedoči i naslov jednog od njegovih djela na ovu temu *Co-cultural Theorizing: Foundations, Applications & Extensions*). „Teoretiziranje“ vidi kao pojam koji obuhvaća suštinu nečega što je živo, fluidno i aktualno. Orbe kao utemeljitelj ko-kulturne teorije, koji je definitivno najviše pridonio na temu ko-kultura, te koji je samu teoriju i osmislio, uglavnom je na interkulturalnoj komunikaciji, koja će, među ostalim, biti veći dio ovoga radu. Sama teorija ko-kultura bazirana je na radu feminističkih autorica Kramarae („*Muted group theory*“ – teorija ušutkanih grupa, 1981.) i Smith („*Standpoint theory*“ – teorija stajališta, 1987.).

„*Muted group theory*“ razvili su socijalni antropolog Edwin Ardener u suradnji sa suprugom , također socijalnom antropologinjom Shirley Ardener sredinom sedamdesetih

godina prošlog stoljeća. Teorija opisuje odnos dominantne i podređenih grupa u društvu, a iako je stvorena kako bi opisala odnos muškaraca i žena u modernom društvu, odnosno prikrivene hijerarhijske odnose moći među različitim (ko-)kulturnim skupinama, primjenjiva je i na ostale marginalizirane skupine. Srž „teorije ušutkanih grupa“ je sadržana u činjenici da dominantna grupa najviše pridonosi stvaranju diskursa i normi u društvu, dok su podređene primorane naučiti taj jezik i norme stvorene od strane dominantne skupine kako bi se mogli izraziti. Problem ovakva načina izražavanja kod podređenih grupa leži u činjenici da one rječnik dominantne skupine moraju doslovno „naučiti“, odnosno, takav rječnik nije uvijek primjenjiv na te grupe te rezultira gubljenjem u prijevodu Podređene skupine zbog „gubljenja u prijevodu“ nemaju jednake mogućnosti artikulirati vlastite ideje kao na primjer član dominantne društvene grupe kojem je takav način izražavanja mnogo „prirodniji“. Kramarae detaljnije razvija ovu tezu ušutkanih grupa te se njezin fokus seli na moć koja je uzrok dominantnijoj poziciji muškaraca, koji među ostalim stvaraju i društveni diskurs (prema Orbe, 1998). Smatra kako muškarci i žene na različite načine percipiraju svijet te kako ti različiti načini percepcije svijeta nužno rezultiraju i različitim rječnikom kojim opisujemo svijet oko sebe. Sve navedeno primjenjivo je i na susrete „zapadne“ i „primitivno“ percipiranih kultura Istoka ili Afrike gdje bijeli muškarci drže moć te stvaraju diskurs koji te kulture nužno moraju koristiti kako bi se što više „približili“ dominantnoj skupini, odnosno bili im što sličniji. Kao što sam i ranije naveo, jednake pretpostavke vrijede i za druge marginalizirane skupine, a među njima i za subkulture o kojima će kasnije biti više riječi.

Teorija stajališta, jednako kao i teorija ušutkanih grupa prvenstveno je feministička teorija, što znači da je bazirana na marginaliziranim iskustvima žena u društvu. Teorija stajališta govori da marginalizirane grupe (odnosno u originalnom radu - žene) moraju shvatiti i svoje i stajalište dominantne skupine (u originalnom radu - muškarci). Žene i muškarci (kao i različite ko-kulture) nemaju jednake načine percepcije svijeta oko sebe, što znači da u ovom slučaju žene, no u široj slici sve marginalizirane skupine, moraju osim svojega shvatiti i percipirati i stajališta članova dominantne skupine kako bi mogli aktivno i uspješno sudjelovati u društvenom životu. S druge strane, dominantne skupine su u mnogo povoljnijem položaju jer moraju znati samo svoju poziciju, a ne i poziciju onih „drugih“. Razlog tomu leži u činjenici da članovi dominantne skupine kroz obrasce ponašanja i komunikacije koji su specifični za njihovu kulturnu skupinu (njima su „prirodni“) mogu izraziti vlastita mišljenja, ideje, zaključke, dok te iste obrasce ponašanja i komunikacije marginalizirane skupine moraju prvo naučiti kako bi ih mogli koristiti. Nadalje, Dorothy Smith, autorica teorije stajališta, navodi

kako su metode i teorije u sociologiji androcentrične, jer su formirane i izgrađene u društvu u kojem dominiraju muškarci. Iz tog su razloga zanemarene neke teme koje su vrlo bitne za funkcioniranje društva, ali polaze s feminističkog stajališta, što je rezultiralo da kroz povijest budu zanemarivane. Neke od zanemarenih tema koje navodi Smith su seksualna reprodukcija, djeca, kućanstvo i sl. Postkolonijalne kulturne teorije, kao i ostale koje govore o osvještavanju zanemarenih „drugih“, polaze iz sličnih feminističkih stajališta, pa i pokušaji da se da „glas“ drugim marginaliziranim skupinama, a među njima i subkulturama, svoje početno uporište pronalaze u istim feminističkim teorijama. Ta podijeljenost „dva svijeta“, onoga kakvim ga percipiraju i doživljavaju marginalizirane skupine (odnosno žene), i onoga kakvim ga percipiraju i doživljavaju članovi dominantne skupine (uglavnom bijeli muškarci zapadnog svijeta), stvara pritisak na marginalizirane skupine da prilagode svoj pogled na svijet pogledu dominantne kulturne skupine. Smith smatra kako takav pritisak članove marginaliziranih grupa alijenira od samih sebe (prema Orbe, 1998). Do alijenacije dolazi jer članovi marginaliziranih skupina moraju u stvari promijeniti „sebe“ kako bi mogli promijeniti svoj pogled na svijet, odnosno uklopiti se u „šire“ društvo.

Zašto su ove teorije baza za teoriju ko-kultura kakvu nudi Orbe jasno je vidljivo iz njihova sadržaja. Obje teorije dotiču se marginaliziranih skupina u društvu i njihove percepcije „svijeta oko sebe“, kao i percepcije koju „svijet oko njih“ ima o tim grupama. Teorija ušutkanih grupa najviše pridonosi u pogledu diskursa koji je kreiran od strane dominantne društvene grupe, a kojim označavamo „svijet oko sebe“. Označavanje predmeta, osoba, pojava i općenito svega što nas okružuje, vrlo je bitan društveni faktor jer gotovo nužno u sebi sadrži određene vrijednosne sudove (označavanje = etiketiranje). Ti vrijednosni sudovi mogu biti iskazani već i samim načinom izgovora određenih riječi, kontekstom u kojem se one upotrebljavaju, govorom tjela i sl. (npr. u medijima o subkulturama često vidimo samo kada se dogodi neki incident što može rezultirati stvaranjem loše slike u javnosti o tim subkulturnim skupinama, a isto je i s npr. etničkim ili rasnim manjinama). Zbog tih vrijednosnih sudova, koje sadržavaju pojmovi kojima opisujemo svijet oko sebe, vrlo lako može doći do namjerne ili nenamjerne marginalizacije ili čak potpune izolacije pojedinaca koji nisu članovi dominantne skupine. Upravo iz tog razloga postkolonijalne kulturne teorije zazivaju na povratak vlastite izgubljene povijesti koloniziranih naroda jer su u njoj u potpunosti marginalizirani i zapostavljeni, a ponekad nisu ni spomenuti. Povijest koloniziranih zemalja pisana je gotovo isključivo iz perspektive kolonizatora, odnosno, bijelih muškaraca zapadne Europe i u velikoj mjeri zanemaruje članove društva koloniziranih naroda. Čak su i zapisi o koloniziranim kulturama

predstavljani iz te perspektive te su na taj način enormne količine informacija o koloniziranim društvima zapostavljene, krivo protumačene ili u potpunosti zanemarene kao „nebitne“. Na subkulture također možemo gledati iz ove perspektive jer su na neki način i one same kolonizirane od strane dominantne kulture. Subkulture (a ponajviše subkulture mladih) često su shvaćane kao izvor problema u određenom društvu, a nerijetko se pojavljuju kao upravo suprotno – odgovor (reakcija) na određene društvene probleme (*hippie* pokret kao odgovor na unutarnja previranja u američkom društvu vezano uz ratove u Vijetnamu i na drugim područjima; punk pokret kao odgovor na beznađe u životu mladih u Velikoj Britaniji, Rastafarijanski pokret kao pokušaj obnavljanja davno izgubljenih afričkih korijena mladih u Velikoj Britaniji i na drugim britanskim područjima i sl.). Svi ti problemi na koje mladi reagiraju te se na neki način udružuju u različite subkulturne pokrete, problemi su koje uglavnom stvara dominantna skupina, koja te (probleme) ne percipira jednako kao i marginalizirane grupe (kao problem), a upravo to potvrđuje glavnu tezu teorije stajališta. Ona je ipak sociološka teorija u svojim korijenima, dok je teorija ušutkanih grupa komunikacijska teorija. Upravo spoj ovih dvaju teorijskih pristupa pruža nam uvid u ono što Orbe naziva „Ko-kulturna komunikacijska teorija“. Iz tih istih razloga Orbeova teorija glavni je izvor za ovaj rad, iako se o ko-kulturama može govoriti i iz mnogih drugih perspektiva, koje u ovom radu možda i neće biti toliko zastupljene. Pojam ko-kulture koristi se jer je mnogo prihvatljiviji zbog toga što je politički korektan, te ne izdiže neku kulturnu skupinu iznad druge, već govorimo o kulturnim skupinama koje koegzistiraju unutar određenog društva.

Činjenica je da je u društvenim znanostima uvijek bitno shvatiti svoju poziciju u društvu te sukladno tome pokušati u što većoj mjeri istu zanemariti i potisnuti u pozadinu, ali je svakako biti svjestan. No, isto je vrlo teško postići iz mnogo razloga, a jedni od najbitnijih su androcentrizam i eurocentrizam u istim tim znanostima. Pozicija bijelog muškarca zapadnog svijeta, te stajalište, način razmišljanja, stvaranja diskursa, te općenito način života biti će potpuno različiti onima npr. žene iz neke od zemalja „trećega svijeta“. Dakle, postoji metodološki problem kod govora i pisanja o nekim društvenim skupinama, odnosno društvima u cjelini kojima ne pripadamo, jer je vrlo teško shvatiti njihovu poziciju ukoliko nismo dio te društvene skupine. Potrebno je pokušati se postaviti u poziciju društvenih skupina o kojima pišemo, te kroz prizmu naučenih znanja o funkcioniranju te skupine u što većoj mjeri tu poziciju uključiti u rad.

2. Subkulture

Već u uvodnom dijelu dotakli smo se problema označavanja određenih pojava, pojedinaca, grupa, stvari i slično, nekim od pojmova kreiranih od strane dominantne skupine (kulture) u nekom društvu, a koji u sebi namjerno ili nenamjerno sadržavaju određene vrijednosne sudove. Već sam pojam „subkultura“ na neki način je problematičan. „Sub“ u subkultura znači „pod“, odnosno subkulturu možemo nazvati i „podkulturom“. Pojam „podkultura“ ili „subkultura“ dakle, označava određenu kulturu koja je nečemu podređena, odnosno kulturu koja je izvedenica neke kulture. Ta kultura je dominantna kultura u određenom društvu koja je subkulturu takvom i označila. Već sama takva definicija može predstavljati problem jer nerijetko se za ono što je nečemu podređeno smatra da je i manje vrijedno:

Pojam subkulture je loš i nedostatan za objašnjenje mnogih aspekata života njegovih aktera, još u doba kad su ga svi upotrebljavali, ali bio je bolji od još manje preciznog pojma "kultura mladih". (Zato je važno da akter bude subjekt, a ne objekt istraživanja, da postoji korektan i blizak pristup za poznavanje i razumijevanje akterove definicije situacije...) (Perasović, 2002: 495).

Sam problem definiranja određenih pojmova kojima označujemo grupe ljudi je nerijetko i u onima koji ih označuju. Da je o teoriji subkultura pisao pripadnik subkultura vrlo je vjerojatno da bi mnoge norme, vrijednosti, rituali, stilovi i ostale kulturne komponente bile opisane na mnogo drugačije načine te bi im bila pripisana drugačija značenja. Na sličan problem nailazimo i kod nekih drugih kulturnih teorija i antropoloških istraživanja gdje promatrači, obično bijeli muškarci pripadnici zapadne dominantne kulture, ne uspijevaju shvatiti, a niti temeljito opisati i/ili pridati značenje djelovanju pripadnika promatranih kultura, kao ni njihovim ritualima, normama, vrijednostima i ostalim kulturnim elementima. Problem predstavlja i generaliziranje koje je ponekad bilo poprilično neutemeljeno i na primjeru samo nekolicine pripadnika određene (sub)kulture. I teorija stajališta, kao i teorija ušutkanih grupa, bave se upravo ovom tematikom, jer razlog neuspjeha „vanjskih“ promatrača da s većom točnošću prikažu te njima strane kulturne elemente, leži u nemogućnosti (a nerijetko i nespремnosti) da shvate, odnosno, prihvate stajališta/pogleda na svijet promatrane kulture ili kulturne grupe kojoj pak ne daju za pravo da govore sami o sebi jer ih često smatraju manje vrijednima i/ili manje inteligentnima.

2.1. Subkulturne teorije

Jedan od većih problema subkulturnih teorija je da u svojim izvornim radovima subkulture nužno povezuju s devijantnim ponašanjem mladih, kriminalom, bandama i slično. Čikaška škola pomoću pojma subkultura objašnjava devijaciju i kriminal među mladima u društvu (Cohen, 1955, Miller, 1958, Cloward i Ohlin, 1960, sve prema Nwalozie, 2015). Cohen (1955, prema Nwalozie, 2015) o subkulturi govori kao o kulturi mladih muških adolescenata, s vlastitim normama i vrijednostima koje su u suprotnosti s onima dominantne kulture. Ti mladi dolaze iz obitelji s nižim socio-ekonomskim statusom te se muče kako bi uspjeli ostvariti neke uspjehe u tom pogledu. Njihove vrijednosti u potpunosti se razlikuju od vrijednosti drugih adolescenata srednje klase, pa tako Miller (1958: 11) opisuje zašto se mladi pripadnici subkultura okreću delikvenciji:

Mladi na ulici motivirani su da počine zločine zbog želje da postignu ciljeve, određeni status ili neke druge uvjete koji su cijenjeni, te da izbjegnu one koji nisu cijenjeni unutar njihove kulturne cjeline, a sve to preko onih kulturno dostupnih puteva koji se čine najvjerojatnijim sredstvom za postizanje ciljeva.

Zaključak koji se povlači je da mlade skupine muških adolescenata zbog svog slabijeg socio-ekonomskog statusa podliježu promjeni pogleda na ostvarivanje uspjeha u društvu. Ta promjena povezana je uz „lakše“ puteve za postizanje određenih društvenih statusa i drugih ciljeva koji su bitni za tu marginaliziranu skupinu. Newburn (2007) prigovora subkulturnim teorijama i zbog samog povezivanja subkultura s delikvencijom jer kriminal nije sveprisutan kod pojedinaca pripadnika tih subkultura (prema, Nwalozie, 2015). No, jednako tako, iščitati se može i problem društva u cjelini da tim mladim ljudima ne pruža priliku da uspjehe postignu „normalnim“ putevima kojima to čine i pripadnici dominantne kulture. Povećanje broja subkultura i njihovih pripadnika (čak i na globalnoj razini), pokazuje nam da se tom problemu i dalje ne pridodaje dovoljno pažnje, a kao logičan zaključak povlači se teza da ukoliko se broj subkultura povećava, kao i broj pripadnika tih subkultura, mogućnost postizanja određenih uspjeha „normalnim“ putevima kroz dominantnu kulturu se smanjuje. No, ne pojavljuju se sve subkulturne skupine kao reakcija na određenu društvenu pojavu i/ili stanje, već se u mnogim slučajevima na subkulture može gledati kao na način života (stil).

Još jedan od problema subkulturnih teorija je i zanemarivanje ženskih članova. One su gotovo nevidljive u tim teorijama, a tamo gdje im se i pridaje neki značaj fokus se uglavnom premješta na seksualnost (McRobbie i Garber, 2005). Žene i djevojke, pripadnice subkultura,

tako postaju marginalizirane skupine unutar marginaliziranih grupa. Razlog tome je ponovno vidljiv u teoriji stajališta, jer promatrači zbog svojih tradicionalnih vrijednosti (gdje se ženama ne pridaje velika uloga) gotovo u potpunosti zanemaruju važnost ženskih članova pripadnika subkultura, a tamo gdje ih i spominju ponovno zanemaruju njihovu važnost u funkcioniranju tih skupina, razloge iz kojih one postaju članice subkultura, pa čak i „žensku delikvenciju“ koju u svim drugim slučajevima pripisuju subkulturnim grupama. Izričito povezivanje subkultura sa devijacijom, kriminalom i slično, a zanemarivanje mnogih drugih kulturnih elemenata kao određenih vrijednosti, stila, normi i slično dovodi do potpunog neshvaćanja mladih pripadnika subkultura i subkultura uopće. Prve teorije subkultura napisane su u jeku povećane devijacije među mladima, povećanja kriminala i ostalog što se za tim povlači (ili se u to vrijeme barem o tome počinje govoriti), a subkulturne teorije postale su više teorije etiketiranja mladih, nego što su pružile konkretno objašnjenje događanja unutar subkulturnih grupa, kao i njihovog odnosa s ostatkom društva. Te marginalizirane skupine mnogo bolja objašnjenja dale bi same, no glas nisu dobili. Također, teorija subkultura bavila se samo onim subkulturama koje su odgovarale njihovom opisu, subkulturama koje u svojoj suštini možda doista i jesu bile devijantne, a zanemarivala sve ostale društvene skupine koje se nisu uklapale u njihovu sliku o subkulturama, a tako su možda mogle biti definirane. Mnogi autori (Redhead, 1990; Melechi, 1993; Miles, 1995; Malbond, 1998; muggleton, 1997; Bennett, 2000) stoga zaključuju kako su subkulture stvorene od strane subkulturnih teoretičara, a ne obrnuto (prema Nwalozie, 2015). Subkulturni teoretičari određuju što subkulture trebaju predstavljati i na taj način ih označuju u specifične skupine, lake za identifikaciju. Sam pojam subkultura dakle, proizlazi iz subkulturne teorije *čikaške* škole. Njihova subkulturna teorija definira subkulture kao devijantne skupine, sklone kršenju zakona i životom u suprotnosti s vrijednostima srednje klase zapadnog svijeta. Problem kod prvotne definicije subkultura proizlazi iz činjenice da su je definirali teoretičari koji su polazili od pretpostavke da su subkulturne grupe devijantne, sklone kršenju zakona i sl., što je među ostalim bio slučaj i sa mnogim drugim kulturnim skupinama u svijetu prilikom prvih opisa njihovih kultura, a isto se pokazalo potpuno netočnim kada su se teoretičari okrenuli kulturnom relativizmu i prihvatili razlike među proučavanim kulturama i one iz koje dolaze (zapadne kulture). Uz to kritika ne nedostaje i iz razloga što prepoznaju samo jednu „ranjivu“ skupinu koja je podložna za pripadnost subkulturama, a to su mladići iz niže klase s urbanih područja (Macdonald, 2001). Na taj način, ne samo da produbljuju stereotipe pripadnika subkultura i njihove kriminalne, odnosno sklonosti ka devijaciji, već na neki način isključuju sve druge članove društva iz svojih subkulturnih teorija.

3. Ko-kulturna teorija

Pojmom ko-kulture, ili ko-kulturne grupe, Mark Orbe obuhvaća sve kulturne skupine koje imaju malo ili nemaju uopće utjecaja na stvaranje dominantnih struktura u društvu. Sam pojam „ko-kulture“ Orbe odabire jer njime naglašava činjenicu da niti jedna kultura u društvu nije superiorna nekoj drugoj koegzistirajućoj kulturi, kao što je to s prefiskom sub u pojmu „subkultura“. Smatra kako je samo došlo do toga da je jedna od ko-kultura (muškarci, europskog i/ili američkog porijekla, heteroseksualni i iz srednje ili više društvene klase) došla u poziciju dominantne skupine u svim glavnim društvenim institucijama (političke, korporativne, religijske i pravne institucije) (Orbe, 1998: 11). Ko-kulture mogu biti etničke grupe, religijske, *gay*, s poteškoćama u razvoju, rasne itd. Također, marginalizirane grupe su i subkulture koje, kao i ostale gore navedene, nemaju ili imaju slabe mogućnosti utjecaja na stvaranje društvenih struktura (neke više, neke manje). Ko-kulturna komunikacija, kako je opisuje Orbe, u svojoj srži odnosi se na interakciju među pojedincima pripadnicima različitih ko-kulturnih grupa jednih s drugima unutar ko-kulturne grupe, te „prema van“ s članovima dominantne društvene skupine. Njegova teorija ponajviše se dotiče interkulturalne komunikacije za koju smatra da je vrlo bitna u svakodnevnom životu pripadnika marginaliziranih skupina, odnosno, ona na određene način oblikuje njihove živote. Također, Orbe vrlo bitnim smatra međusobno djelovanje odnosa moći, koje često budu zanemareno i/ili zaboravljeno u tradicionalnim istraživačkim i drugim znanstvenim radovima, a koje je nerijetko nevidljivo zbog privilegije muških, bijelih, heteroseksualaca (Orbe, 1998). Glavni fokus njegove komunikacijske teorije je ko-kulturna perspektiva u komunikaciji s članovima dominantne kulturne grupe.

Većina dosadašnjih radova na ovu temu, odnosno utjecaj kulture na komunikaciju u određenom društvu, pisani su iz perspektive dominantne skupine, te su iz tog razloga bili predmetom mnogih kritika (James, 1994; Orbe, 1995; Skinner, 1982) (prema Orbe, 1998). I doista, komunikacijski procesi koje Orbe opisuje zoran su prikaz problema na koje pripadnici marginaliziranih skupina, ili ko-kulturnih grupa, nailaze u svakodnevnom životu, odnosno u svakodnevnoj komunikaciji s pripadnicima dominantne kulture u određenom društvu. No, kako ne postoji jedan oblik komunikacije članova dominantne kulturne skupine, tako ne postoji jedan oblik komunikacije članova marginaliziranih skupina, već se radi o mnoštvu različitih komunikacijskih obrazaca, strategija, ponašanja, utjecaja...

3.1. Ko-kulturna komunikacijska teorija

Interkulturalnu komunikaciju Orbe opisuje kroz nekoliko bitnih stavki (Orbe i Roberts, 2012: 8):

- 1.) Univerzalni utjecaji na komunikaciju,
- 2.) Poželjni ishodi komunikacije,
- 3.) Komunikacijski pristupi

Orbe također prepoznaje 6 univerzalnih utjecaja na ko-kulturnu komunikaciju (Orbe i Roberts 2012: 11):

- Preferirani ishod komunikacije – „koji komunikacijski pristup će dovesti do priželjkivanog rezultata?“
- Polje iskustva – „koje su prošle interakcije s dominantnom skupinom koje će utjecati na moje trenutno ponašanje?“
- Mogućnosti – „koja su moja fizička i psihička ograničenja u komunikaciji s dominantnom skupinom?“
- Kontekst situacije – „u kojoj/kakvoj situaciji komuniciram s dominantnom skupinom?“
- Percipirani „troškovi i nagrade“ – „što mogu dobiti i/ili izgubiti u komunikaciji s dominantnom skupinom?“

Komunikacijski pristup – „koji komunikacijski pristup je potrebno zauzeti kako bi ostvarili željeni ishod?“ Uz gore navedeno, nabraja i tri različita komunikacijska pristupa:

- Ne-asertivan pristup – pristup u kojem pojedinci djeluju suzdržano i bez sukobljavanja, stavljajući potrebe drugih ispred vlastitih potreba.
- Asertivan pristup – zauzimaju se samopromotivne komunikacijske prakse koje u obzir uzimaju i potrebe drugih, jednako kao i vlastite potrebe.
- Agresivan pristup – preuzimaju kontrolu nad odlukama drugih, te koriste komunikacijske prakse koje mogu biti percipirane kao samopromicanje

Komunikacijski pristupi usko su vezani uz preferirane rezultate te komunikacije, a Orbe nabraja tri oblika mogućih preferiranih rezultata interkulturalne komunikacije:

- Asimilacija – pokušaj da se „rješimo“ svih kulturalnih razlika kako bi se uklopili u dominantnu kulturu

- Prilagođavanje – inzistiranje na ponovnom stvaranju ili promjeni društvenih normi kako bi se u njih uključila i životna iskustva svake od ko-kulturnih skupina
- Odvajanje – odbijanje ideje o formiranju veze s dominantnom skupinom i zahtjevanje da se održe različiti grupni identiteti izvan dominantne skupine

Orbe (1998: 15) nadalje razrađuje moguće komunikacijske prakse ovisno o rezultatu komunikacije i prema komunikacijskim pristupima preuzetim od strane članova ko-kulturnih skupina, te prepoznaje sljedeće:

- Ne-asertivna asimilacija – uvećavanje sličnosti, autocenzura
- Asertivna asimilacija – prekomjerna priprema, manipulacija stereotipima
- Agresivna asimilacija – Samo-ismijavanje, zrcaljenje
- Ne-asertivno prilagođavanje – „povećavanje vidljivosti“, zanemarivanje stereotipa
- Asertivno prilagođavanje – edukacija drugih, povezivanje unutar grupe
- Agresivno prilagođavanje – suočavanje, stvaranje prednosti
- Ne asertivna separacija – izbjegavanje, održavanje razlika
- Asertivna separacija – preuveličavanje snage, prihvatanje stereotipa
- Agresivna separacija – napad, sabotaza drugih

Komunikacijski pristupi i željeni ishodi komunikacije usko su povezani, te tako npr. agresivan pristup s željenim ishodom asimilacije može rezultirati ismijavanjem samoga sebe, zrcaljenjem, taktičkim distanciranjem i sl., ne-asertivan pristup sa željenim ishodom odvajanja može rezultirati odabirom strategijom izbjegavanja i/ili održavanja međusobnih barijera između osobe pripadnika određene ko-kulturne, odnosno marginalizirane skupine i osobe pripadnika dominantne skupine u društvu. (Orbe i Roberts, 2012.). Svaki od pristupa povezan s željenim ishodom komunikacije pruža članovima ko-kulturnih skupina nekoliko različitih strategija koje mogu iskoristiti u komunikaciji s dominantnom skupinom u društvu. Upravo proučavanje tih strategija komunikacije marginaliziranih skupina pruža nam na uvid njihove potrebe, želje, načine komunikacije i ponašanja i sl., što se u društvu često zaključuje prema stereotipima koji postoje vezani za te marginalizirane skupine. Ipak, Orbe napominje kako ovo nisu jedine komunikacijske prakse marginaliziranih, odnosno ko-kulturnih skupina, ali se najčešće pojavljuju.

Orbe kompletnu teoriju ko-kulturne komunikacije gradi na pet epistemoloških pretpostavki koje preuzima djelom iz teorije ušutkanih grupa, a djelom smatra općeprihvaćenim istinama iz stajališta osoba čije je društveno postojanje marginalizirano od

strane dominantnih društvenih struktura (Orbe, 1998: 11). Tih pet pretpostavki osnova su za shvaćanje „početne“ pozicije marginaliziranih skupina:

1. U svakome društvu postoji hijerarhija koja privilegira određenu društvenu skupinu.
2. Na temelju varirajućih razina privilegija, članovi dominantne skupine zauzimaju pozicije moći koje koriste kako bi – svjesno ili nesvjesno – kreirali i održali postojeće komunikacijske sustave koji reflektiraju, pojačavaju i promoviraju njihova „polja iskustva“
3. Te dominantne komunikacijske strukture - direktno ili indirektno – ometaju napredak osoba čija životna iskustva nisu reflektirana društvenim komunikacijskim sustavom, odnosno, postojećim društvenim diskursom.
4. Iako predstavljaju široko i raznovrsno mnoštvo životnih iskustava, članovi ko-kulturnih skupina – uključujući žene, pripadnike „drugih“ rasa, gejeve, lezbijke, biseksualce, pojedince s invaliditetom i one nižeg socioekonomskog statusa – djele slične društvene pozicije koje ih čine marginaliziranima i zapostavljenima u dominantnim društvenim strukturama.

Članovi ko-kulturnih skupina strateški biraju određena komunikacijska ponašanja kada funkcioniraju unutar granica društvenih komunikacijskih struktura, odnosno društvenog diskursa, kako bi se suočili s opresivnim dominantnim društvenim strukturama i ostvarili neki oblik „uspjeha“

3.2. Primjena ko-kulturne teorije

Cjelokupna Orbeova ko-kulturna komunikacijska teorija vrlo je bitna za same subkulture jer se dotiče upravo jednog od elemenata koji su subkulturnoj teoriji nedostajali, a to je objašnjenje načina komunikacije subkulturnih i ostalih marginaliziranih skupina te njihovo približavanje tvorcima društvenog diskursa iz dominantne kulturne skupine u društvu. Već samo stvaranje ove teorije čiji je glavni cilj davanje „glasa“ tim marginaliziranim skupinama na način da se specifični stilovi komunikacije marginaliziranih s tvorcima, ne samo društvenog diskursa, već i tvorcima dominantnih društvenih struktura, prikažu iz perspektive marginalizirane skupine pomak je ka potpunijem razumijevanju određenih društvenih procesa koji su direktno povezani s ko-kulturnim skupinama, odnosno njihovom komunikacijom s članovima dominantne kulturne skupine određenog društva. Dosadašnja praksa uglavnom nije uključivala perspektivu marginaliziranih skupina, već samo onu dominantnih kulturnih skupina u

određenom društvu. Moć koju dominantna skupina drži u stvaranju društvenog diskursa omogućuje im daljnje produbljivanje iste te moći upravo načinom stvaranja društvenog konteksta, diskursa i društvenih struktura, kojima namjerno ili nenamjerno, onemogućuju mnoge marginalizirane skupine, pa tako i subkulture, da sudjeluju u stvaranju istih.

Ko-kulturna teorija pružila je i okvir za mnoga istraživanja koja su provedena na temu marginaliziranih grupa u SAD-u, ali i šire. Ko-kulturna teorija već je primjenjena na istraživanja rasnih i etničkih grupa, manjinskih skupina i sl. – Hmong Amerikanci u neprofitnim organizacijama (Kirby, 2007), Muslimani u SAD-u (Bashir, 2009), Karipski imigranti na radnom mjestu (Bridgewater i Buzzanell, 2010), LGBT osobe u različitim organizacijama (Anderson i Giovanni, 2009; Dixon, 2009), zajednice radničke klase (Lovdal, 1989; Philipsen, 1975) a među ostalim i o domicilnim skupinama i njihovom statusu na tržištu (Folley, 2008), itd...

4. Ko-kulture i njihova pozicija na tržištu

Odredbena značajka svake subkulture je, uostalom, i stil odjevanja, način ponašanja, te općenito fizički izgled pripadnika tih subkulturnih skupina. Kod pojavljivanja *punk* scene u svijetu, gotovo istovremeno pojavljuje se i odjeća specijalizirana za pripadnike te subkulture, kao i njoj pripadajući modni dodatci (frizure, obuća, lanci, remenje, kape, narukvice...). Također, kod pojavljivanja *punk* glazbe i njenog izlaska na tržište, te otvaranja subkulturno specijaliziranih i sličnih poslovnih prostora (trgovine s pločama i sl.) dolazi do spontanih (a i dogovorenih) okupljanja pripadnika subkultura. Takva okupljanja često su rezultirala prijateljstvima i nekim zajedničkim projektima za koje su ideje pripadnici tih subkultura dobili upravo zbog postojanja takvih poslovnih prostora. Na *punk* sceni vladala je „DIY“ („do it yourself“ – napravi sam) atmosfera koja je na različite načine povezivala pojedince pripadnike *punk* pokreta, ali i povezivala različite grupe mladih, bendove i sl. Odličan primjer takva „DIY“ projekta je časopis „No Idea“ koji je pokrenula nekolicina studenata u Gainesville-u (SAD), a koji je kasnije gotovo samostalno pokrenuo i održao *punk* scenu cijeloga grada baveći se cijelim nizom aktivnosti (izdavanje časopisa – brojni intervjui, preporuke, recenzije koncerata i sl; snimanje, tiskanje i prodaja ploča; organizacija koncerata itd.) kako bi publika ostala zainteresirana i zadovoljna (Walker, 2016). Razlozi iz kojeg su se pripadnici subkultura (u ovom slučaju *punker*i, ali slično je bilo i sa *hippie* pokretom, *skinheads*ima itd.) odlučivali na takve „DIY“ projekte su mnogi, ali kao ključni ističe se nedostatak postojećih društvenih

struktura putem kojih bi mladi (pripadnici tih subkultura) mogli sa svojim proizvodima - bili oni „živa glazba“, ploče, odjevni i slični proizvodi, časopisi, glazbeni instrumenti itd. - uopće izaći na tržište (ili uopće postojanje interesa od strane dominantne kulturne skupine za stvaranje takvoga tržišta). Financijske mogućnosti pripadnika subkultura, koji su željeli neki od svojih proizvoda ili usluga plasirati na tržište, bile su gotovo nepostojeće, a poduzetnici koji su imali financijske mogućnosti za proširenje tog tržišta, a u početku i njegovo stvaranje, uglavnom nisu bili zainteresirani za suradnju s pripadnicima tih subkulturnih skupina. Razlog tome je, međuostalim i loša slika koja se u društvu stvarala o pripadnicima subkultura, a koja je na kraju rezultirala pokretanjem navedene „DIY“ scene.

Pripadnici subkultura predstavljani su kao delikventi skloni kriminalu što, naravno, nije dobra poslovna preporuka. Glazba, u razdoblju već od 50-tih godina dvadesetog stoljeća, počinje biti sve bitniji faktor u životima mladih ljudi u zapadnim društvima, a samim time na „važnosti“ dobija i pripadnost subkulturama. Pripadnost nekoj od subkultura najlakše je vidljiva, naravno, po stilu koji ta subkultura njeguje, te su takvi proizvodi postajali sve traženiji. No, mogućnosti ostvarenja neke vrste uspjeha na tržištu, od strane samih pripadnika neke od subkultura, vrlo su različite ovisno o vrsti glazbe, veličini publike, mjestu u kojem pratimo scenu i sl. Umjetnici koji su stvarali pop kulturu uglavnom su imali lakši put do uspjeha od onih koji su stvarali „alternativno“. Tako je npr. neki *pop* glazbenik u SAD-u vrlo lako mogao doći do studija u kojem će snimiti svoju glazbu, tiskara koje će izraditi plakate za koncerte, dvorana u kojima će se koncerti odvijati, prodavaonica ploča koje će prodavati njihovu glazbu itd., dok je za, npr. *rock* glazbenike u početku, a *punk* i i mnoge druge i danas, situacija mnogo drugačija.

Popratni sadržaji, kao npr. majice s imenima bendova, posebna vrsta odjeće koju nose pripadnici različitih subkultura, frizure, modni dodatci i slično na tržište dolaze tek kada ono postaje „sigurno“ za zaradu, a pripadnici subkultura bivaju gotovo isključeni iz njega. Razlog tomu je i sam pristup mladih, koji su na neki način kroz „DIY“ projekte, pokrenuli to „novo“ tržište jer su uglavnom sve radili s minimalnom zaradom, odnosno, trgovinska marža na njihove proizvode bila je minimalni iznos s kojim će moći nastaviti svoje stvaranje. To i ne čudi, kada se u obzir uzme da im se ciljana skupina sastoji uglavnom od studenata i osoba slabijeg imovinskog statusa koje bi veće cijene odbile od navedenih proizvoda. Što su se više subkulturni pokreti širili na veće populacije ljudi, različitijeg imovinskog statusa, to se više skupljih proizvoda pojavljivalo na tržištu. Najbolji primjer za isto su klasične *Dr. Martens* čizme koje su postale simbol *punk* i *skinhead* pokreta, a čija cijena je daleko veća od cijene

čizama drugih proizvođača. Ta činjenica potvrđuje nam i kritiku subkulturne teorije Čikaške škole, koja navodi kako su pripadnici subkultura mladi iz najnižeg sloja društva, što je možda bila stvarnost samo u počecima stvaranja subkulturnih teorija. Danas su subkulture mnogo fluidnije, te društveni statusi ne igraju veliku ulogu, a česti su i „prelasci“ pripadnika određenih subkultura iz jedne u drugu.

4.1. Postojeća istraživanja odnosa ko-kulturnih skupina na tržištu

Povezivanje poduzetnika koji proizlaze iz određenih marginaliziranih kulturnih skupina promatrao je Dennis Folley u članku Does culture and social capital impact on the networking of indigenous entrepreneurs? Njegov fokus bio je na domorodačke kulturne skupine, odnosno promatrao je Australijske, Havajske i Novo Zelandske domorodačke poduzetnike. Iako njegovo istraživanje nikako ne možemo u potpunosti primijeniti na subkulturne skupine, ono daje dobar uvid u probleme u kojima se marginalizirane skupine mogu pronaći na tržištu. Usporedba s Australijskim domorocima ili Maorima na neki je način moguća, no u mnogo manjoj mjeri od one s Havajskim poduzetnicima koje Folley istražuje. Kod Australaca, odnosno Aboridžina, veliki faktor igra poprilično burna prošlost u kojoj su gotovo istrebljeni od strane doseljenika kolonizatora, te je, iako danas rasizam nije ni približno jak kao u to vrijeme, domorodačkim poduzetnicima i dalje poprilično teško uspjeti na Australijskom tržištu. Slično je i s Maorima čija povijest nije ništa blaža, no sadašnjost je mnogo drugačija od one Australijskih Aboridžina. Folley dolazi do zaključka kako je kulturna povezanost domorodačke i dominantne Australijske populacije poprilično slaba, a pošto je domorodaca samo oko 2,4 posto lako je zaključiti da nemaju jednake šanse za uspjeh kao pripadnici dominantne kulturne skupine. Iskustva su uglavnom negativna, a domorodački poduzetnici vrlo ovisni o dominantnim društvenim strukturama što dovodi do neravnoteže moći. Iako subkulturne skupine nisu najbolje prihvaćene u društvu još ni danas, njihova prošlost nije ni približno turbulentna i „krvava“ kao ona Aboridžina, pa prema tome subkulturnu podređenost na tržištu teško možemo opisati na isti način kao i onu australijskih domorodaca. No, subkulturne skupine iskusile su slične probleme kod pokušaja izlaska na tržište. Stanje se mijenja i popravlja no i dalje postoje poprilično velike barijere koje mogu odvratiti subkulturne članove od poduzetništva (prema mojim saznanjima ne postoji istraživanje na ovu temu u RH).

Kod maorskih poduzetnika stanje je mnogo bolje te su u mnogo boljoj poziciji od kolega iz Australije. Kulturno su prihvaćeni, obitelji ih uvelike podržavaju i vrlo su bitan faktor u poduzetništvu (za razliku od Aboridžina kojima obitelj uglavnom ne igra ulogu u poslovnim

uspjesima ili čak negativno utječu na njihov rad). U potpunosti su kulturno prihvaćeni i odlično povezani na tržištu kako međusobno, tako i s članovima dominantne kulturne skupine (Folley, 2008). Havajski domorodački poduzetnici pak s druge strane, vrlo su povezani međusobno i s drugim marginaliziranim skupinama. Njihova borba s velikim trgovačkim lancima i poduzećima najviše je pripomognuta njihovom sposobnošću za međusobno povezivanje unutar domorodačke(ih) skupine(a). Osim povezivanja poduzetnika, vrlo bitan faktor je i povezivanje s kupcima, koje drži visok prioritet u menadžmentu njihovih tvrtki. Iz tog razloga sponzoriraju mnoge lokalne događaje, zapošljavaju uglavnom isključivo lokalce, te se s međusobnim povezivanjem te skladnim odnosima i s drugim poduzetnicima, kao i kupcima mnogo lakše snalaze na tržištu (Folley, 2008).

Razlog zbog kojeg smatram kako je havajske domorodačke poduzetnike, od ova tri Folley-eva primjera, najlakše povezati s subkulturnim poduzetnicima je upravo isti način poslovanja, kao onaj koji je vladao na „DIY“ sceni na samim počecima stvaranja npr. *punk*, *hippie*, *skinhead* i ostalih subkulturnih scena (ne svih, no ove su (bile) najbrojnije). Sukulturni poduzetnici vrlo mnogo rade na povezivanju s drugim poduzetnicima istog ili sličnog stila, sponzoriranju događanja na kojima se nalaze njihove ciljane skupine (kao havajski poduzetnici s lokalnim stanovništvom), zapošljavaju uglavnom (ili čak isključivo) pripadnike subkulture koja im je ciljana skupina i sl. Naravno, poveznice više manje tu staju, no svakako smatram kako je Folley-ev rad u nekim svojim djelovima primjenjiv i na pripadnike subkultura na tržištu, odnosno na subkulturne poduzetnike.

Slični projekti časopisu „No Idea“ nastajali su i u drugim gradovima SAD-a, ali i u ostatku svijeta. No, uz poslove koje pokreću sami pripadnici scene, odnosno određene subkulture, pojavljuju se i poslovi poduzetnika „izvana“ koji u nastanku stila vezanog uz neku subkulturu vide priliku za zaradu. Takvi se najčešće pojavljuju kada je scena već u potpunosti ili barem dovoljno čvrsto formirana, te su poslovni rizici svedeni na minimum. Ona uglavnom ne uključuje pripadnike subkultura, za koje radi, da sudjeluju u procesu izrade proizvoda ili usluga, te su iz tog razloga postojale i brojne kritike na račun tvrtki koje su se uključile na „subkulturno tržište“. Pripadnici subkultura postaju „meta“ na tržištu, a (ponajviše) modna industrija plasira i reklamira proizvode namjenjene njima, no na taj način stil određene subkulture postaje u nekim slučajevima poželjan i mladima koji nisu pripadnici tih „ciljanih“ subkulturnih skupina. To uvelike pripomaže širenju stila neke subkulture i na ostale subkulture, ali i na dominantnu kulturu u društvu. Također s ubrzanim širenjem najvećih subkulturnih grupa među mladima (*hippie pokret*, *punker*, *skinhead*, *rockeri* itd.) dolazi i do revitalizacije

„plemenskih“ stilova (*piercinga, tetovaža* i sl.) što rezultira otvaranjem (i širenjem) „*tattoo i piercing studija*“, a *piercing* i tetovaža s vremenom prerastaju iz nepoželjnog u uobičajeno ili čak i poželjno. Dok je tetovažu prije 50-tak godina bilo moguće vidjeti gotovo isključivo na pripadnicima određenih subkultura u zapadnom društvu (često i u vojsci), danas je tetoviranje postalo gotovo uobičajeno kod mladih, te mnogo proširenije nego u prošlosti.

Tamar-kali Brown u članku *Marginalization from Within: Expanding Co-cultural Theory Through the Experience of the Afro Punk* (R.R. Sanchez, 2008.), kao jedna od sudionica dokumentarnog filma prema kojem je članak napisan, govori upravo o tim „plemenskim“ stilovima u punk kulturi. Dok se u članku (a i dokumentarnom filmu „Afropunk“ iz 2003. godine) mnogo govori o Afro-Amerikancima koji prisvajanjem punk kulture napuštaju svoju Afro-Američku kulturu (ili subkulturu, jer se ne radi o njihovoj roditeljskoj kulturi), Tamar-kali ima mnogo drugačije viđenje istoga. Ona kaže da, iako mnogi drugi Afro-Amerikanci iz njenog grada svojim „klasičnim“ Afro-Američkim stilom (načinom odjevanja, ponašanja, vrstom glazbe koju slušaju itd.) smatraju da rade na očuvanju njihove kulture i stila oni rade upravo suprotno. Prema njenom mišljenju kultura Afro-Amerikanaca je mnogo bliža punk kulturi nego što mislimo. Način odjevanja, frizure, *piercing*, tetovaže, šminka, i sl. postoje i u mnogim (gotovo svim) afričkim kulturama, kao i u punk kulturi, te ona prihvaćanjem punk kulture i stila smatra kako se na neki način približava stilu svojih afričkih predaka. Ovo vrlo zanimljivo gledište (iako, siguran sam, ne često među *punkerima*, ali i *punkerima* Afro-Amerikancima - ona jedina to spominje u dokumentarnom filmu) ponovno nam dokazuje i da je na subkulture potrebno gledati iz mikro perspektive jer značenje određenih stilskih elemenata (a i ostalih kulturnih elemenata) nema jednako značenje za sve pripadnike neke subkulturene skupine. U ovom slučaju, iako se subkulture često definiraju kao kulturne skupine čiji su kulturni elementi (primarno norme i vrijednosti, jezik...) u suprotnosti s onima roditeljske kulture, subkultura ima u biti svrhu revitalizacije „izgubljene“ roditeljske kulture. Vrlo sličan primjer je i s *Rastafarijancima* koji zazivaju povratak afričkim korijenima njihovih predaka i revitalizaciju te afričke kulture (njima roditeljske), a kako bi to postigli, međuostalim, njeguju i stil koji je u skladu s onim njihovih predaka. Subkultura kao odbacivanje roditeljske kulture postoji kod mladih u zapadnim kulturama, no problem subkulturnih teorija je i činjenica da kao roditeljsku kulturu mladih vide onu dominantnu u društvu u kojem ti mladi žive, iako to nije tako za sve. Roditeljska kultura mnogim pripadnicima subkulturnih skupina nije ona koja je dominantna u tom društvu, već potječe s drugih prostora od kud ti mladi „vuku“ svoje

korijene. Iz tog razloga pripadnost subkulturnoj skupini, kao što je i ranije navedeno, može biti pokušaj revitalizacije te „izgubljene“ roditeljske kulture (a i povijesti).

5. Izazovi i prijepori

Subkulturne teorije imaju mnoge nedostatke i teško je reći da reprezentativno predstavljaju stvarno stanje u društvu, no svakako su dale i mnogo doprinosa u istraživanjima istih. Prema Perasoviću (2002: 486):

U dosadašnjim pristupima fenomenu subkulture prepoznamo sve tri osnovne sociološke paradigme (funkcionalističku, marksističku, interakcionističku) i njihove međusobno isključujuće, ili pak komplementarne, varijacije, zaključno s današnjim (postmodernim) napuštanjem denotacije i velikih priča što je, jednim dijelom, uzrokovalo i pravu renesansu kvalitetnih, na etnografskim spoznajama zasnovanih socioloških studija.

Upravo iz tog razloga smatram kako nikako u ne smije u primjeni doći do zapostavljanja, odnosno, zamjenjivanja subkulturnih teorija ko-kulturnom teorijom, no ko-kulturna teorija dopunjava subkulturnu u mnogim sferama u kojima je to potrebno, iako ni ko-kulturna teorija fenomen subkultura ne može samostalno objasniti.

U članku *Marginalization from Within: Expanding Co-cultural Theory Through the Experience of the Afro Punk* (R.R. Sanchez, 2008.) bitno je primjetiti još i intrakulturne probleme koji se pojavljuju unutar marginaliziranih, odnosno subkulturnih skupina. Mnogi intervjuirani *punker* Afro-Amerikanci govore o marginalizaciji unutar marginalizirane skupine. Smatraju kako su marginalizirani unutar subkulture kojoj pripadaju, te to pripisuju rasnim razlikama s ostatkom punk subkulture čiji su pripadnici uglavnom bijelci. Razlog tome mnogi ispitanici ne pronalaze samo u većinskoj bijeloj populaciji već i u onoj manjinskoj crnačkoj, kojoj i sami pripadaju, a neki od njih govore i da problem leži i u široj crnačkoj zajednici koja ih odbacuje zbog njihove pripadnosti *punk* subkulturi. Neki problem vide i u drugim Afro-Američkim članovima punk pokreta jer su nedovoljno povezani međusobom te na taj način ne uspijevaju izaći iz sjene većine, odnosno mladih bijelaca u *punku*. Bilo kako bilo, mladi crnci na *punk* sceni doista jesu marginalizirana kulturna skupina unutar veće marginalizirane kulturne skupine, a ta činjenica govori nam i o tome koliko je potrebno intrakulturalno osvještavanje pojedinaca pripadnika subkulturnih skupina, kako bi (bolje)

shvatili i svoju, ali i poziciju onih koje oni slučajno ili namjerno marginaliziraju u svome društvu, kao što i dominantna kulturna skupina namerno ili nenamjerno marginalizira subkulturne skupine.

5.1. Utjecaj multikulturalizma na ko-kulturnu teoriju

Kada promijenimo skalu marginalizacije, te umjesto marginalizirane kulturne skupine unutar marginalizirane kulturne skupine sagledamo marginalizirane kulture u cjelini unutar marginaliziranih kultura u kojima se nalaze dolazimo i do fenomena multikulturalizma. Multikulturalizam popularan je pojam na suvremenom zapadu, te je nešto čemu (navodno) teže mnoge zapadne zemlje u kojima se nalaze pripadnici više različitih kultura. Multikulturalizam potiče na prepoznavanje različitosti, ali i njihovo poštivanje, očuvanje, te jednakost među kulturama u društvu. Drugi pristup društvu u kojem se nalaze pripadnici više različitih kultura, odnosno u multietničkom društvu, je „*melting pot*“ (hrv. - „lonac za taljenje“). Takav pristup podrazumijeva da će se od svake kulture preuzeti određeni elementi i na taj način stvoriti jedna zajednička kultura i identitet, a sve u svrhu bolje povezanosti i jačanja te zajednice. „*Melting pot*“ je svoju „premijeru“ imao u SAD-u gdje je takav pristup zagovaran godinama i, iako je u početku pružao neke rezultate, posebno u današnje vrijeme vidljivi su problemi takvog pristupa i paradoksa da dominantne kulturne vrijednosti, koje su specifične dominantnoj kulturnoj skupini jednostavno budu primjenjene i na druge kulturne skupine u Američkom društvu, umjesto da se „taljenjem“ kulturnih elemenata više kulturnih skupina stvaraju „novi“ kulturni elementi specifični za to multietničko društvo. „*Melting pot*“ nije uspio i iz mnogih drugih razloga: strah od nestajanja određenih kulturnih vrijednosti, normi, jezika, i ostalih kulturnih elemenata ili i kompletnih kultura, velike razlike među kulturama koje se ne mogu zajedno „taliti“, te separacija etnički različitih grupa u državi, ali i gradovima („getoizacija“). Nemogućnost uspjeha američkog „*melting pot-a*“ vidljiva je i u mnogim rasnim, etničkim, kulturnim i religijskim problemima s kojima se država susreće gotovo od svog nastanka pa sve do danas.

Na multikulturalnosti rade mnoge države svijeta, a posebno je popularno pitanje multikulturalnosti postalo nakon bliskoistočnih izbjegličkih valova u Europu. Države poput Njemačke, Francuske, Velike Britanije, pa i SAD-a u posljednje vrijeme, te ostalih razvijenijih zemalja zapadne Europe već dugi niz godina imaju vrlo „raznovrsno“ stanovništvo, te se „problem“ multikulturalizma spominje već dulje vrijeme. Kada govorimo o svakodnevnom životu građana, govori se o organizaciji raznih institucija, gradova, država, ali i društvenih

struktura kako bi bile jednako pristupačne svim (ili barem što većem broju) različitim kulturnim skupinama unutar određenog društva. Kada govorimo o kulturnim različitostima, multikulturalizam zagovara i očuvanje raznih kultura koje su pod prijetnjom od nestanka (ne uvijek u cijelosti, već ponekad samo određene kulturne komponente – jezik, običaji, rituali...) na određenim područjima. Sve što multikulturalizam zagovara u interkulturalnom suživotu, također bi morao zazivati i u intrakulturalnom suživotu različitih kulturnih, odnosno, ko-kulturnih skupina. Poštivanje raznolikosti različitih kultura koje koegzistiraju u nekom društvu potrebno je primjeniti i na ko-kulturne skupine koje zajedno pripadaju određenoj „nacionalnoj“ ili „narodnoj“ kulturi. Približavanje društvenih institucija pripadnicima različitih kultura unutar određenog društva korak je ka multikulturalnoj državi, no ukoliko u pokušaju približavanja društvenih institucija određenim kulturama zanemarimo i ko-kulturne skupine koje su sastavni dio svakog društva, ponovno ćemo imati marginalizirane kulturne skupine u društvu. Prije no što se uopće počinje raditi na interkulturalnom multikulturalizmu, potrebno je krenuti s intrakulturalnim multikulturalizmom i prihvatiti činjenicu da i unutar jedne „narodne“ ili „nacionalne“ kulture postoje marginalizirane skupine sa smanjenom mogućnošću uspjeha zbog nepristupačnosti državnih i društvenih institucija i struktura tim marginaliziranim skupinama. Također, potrebno je raditi i na očuvanju kultura tih marginaliziranih skupina, odnosno ko-kulturnih grupa, te prihvaćanju i poštivanju različitosti i na intrakulturalnoj razini (kada govorimo o društvu neke države u cijelosti), na jednak način kao što to multikulturalizam zaziva na interkulturalnoj razini.

Problemi na koje nailaze pripadnici određenih kultura u državi, u kojoj ta kultura nije dominantna ili domicilna većini stanovništva, vrlo su slični onima na koje nailaze i pripadnici subkulturnih skupina. Kod dolaska izbjeglica u države Europe (ponajviše zapadne Europe), mnogo se govorilo o potencijalnom problemu u obliku vala nasilja koji bi mogao nastupiti kada izbjeglice dođu u te Europske države. Takvi primjeri vrlo su rijetki kada se sagleda kompletna situacija, jer je prijavljeno samo nekoliko incidenata, dok je u države zapadne Europe ušlo nekoliko milijuna ljudi. No, svaki incident bio je povod neutemeljenoj generalizaciji koja je sve izbjeglice prikazala sklonima nasilju i neredima. Članak o neredima u Belom Manastiru ¹ najbolje opisuje tu činjenicu jer naglašava: „*Ono što smo najavljivali, polako se ostvaruje. Počeli su prvi ozbiljniji i masovniji neredi horde imigranata.*“. Problem s ovakvom rečenicom jednoga novinara vrlo je ozbiljan. Pokazuje nam da su se neredi očekivali što upućuje na etiketiranje izbjeglica već prije no što su uopće došli, odnosno, prije ikakvog lošeg iskustva s

---

¹ TUČNJAVE, KAMENJE, KRAĐE: Imigranti počeli s masovnim neredima u Belom Manastiru! (2015)

njima. „...ozbiljniji i masovniji neredi horde imigranata.“ – ovakav primjer etiketiranja ljudi prikazuje nam upravo način na koji se stvara društveni diskurs koji nije u skladu sa stvarnom situacijom u društvu. Takozvana. „horda“ brojila je pedesetak ljudi (procjena), a u samom gradu nalazilo se, kao što piše dalje u istome članku: „*Prema najnovijim informacijama u Belom Manastiru se trenutno nalazi preko 11.000 imigranata*“. Dakle, radi se o malom dijelu imigranata, no slika koja je prenesena javnosti je mnogo ozbiljnija i alarmirajuća. Na temelju te jedne skupine „osuđene“ su tisuće ljudi, te je stvoren (potvrđen) stereotip (iako se može reći da je postojao i ranije) o izbjeglicama kao sklonima nasilju. Sličan je problem i sa subkulturama koje su prošle ne tako različit put. I pripadnici subkultura smatrani su nasilnima ili barem skloni nasilju i delikvenciji zbog primjera nekolicine. I danas postoji određena stigma koja mnoge subkulturne skupine (*skinheadi, punkeri, metalci...*) svrstava među nasilne, iako je mnogo vremena prošlo od posljednjih ozbiljnih problema sa takvim skupinama i uglavnom se radi o izoliranim incidentima. Ipak, postoje i subkulturne skupine, kao npr. nogometni navijači, točnije „ultrasi“ o koje je s razlogom ovješena etiketa skupine sklone nasilju, no svejedno je pogrešno reći da su svi navijači skloni nasilju i devijaciji zbog određene grupe koja pokazuje takve tendencije. Subkulturnu sklonost nasilju potrebno je promatrati prema izvoru nasilnog ponašanja. Ukoliko je to nasilno ili devijantno ponašanje na neki način uzrokovano pripadnošću određenoj subkulturnoj skupini, možemo govoriti o nasilju subkulturnog člana, no kada je nasilje i/ili devijacija izazvana iz drugih razloga, gdje pripadnost subkulturnoj skupini ne „igra ulogu“, a osoba je pripadnik neke subkulturne skupine, ne možemo govoriti o nasilju subkulturnog člana, već o nasilju člana društva u cijelini.

Generalizaciji se u znanstvenim i istraživačkim radovima treba pristupiti vrlo oprezno, a prema mišljenjima mnogih i izbjegavati gdje god je to moguće. U kulturnim istraživanjima generalizacija je (bila) vrlo zastupljena te je nerijetko iz tog razloga doneseno mnogo krivih zaključaka o određenoj grupi/grupama na temelju „lošeg primjera“ pojedinaca ili nekih manjih subkulturnih skupina koje nikako ne mogu biti reprezentativan primjer subkulturne populacije. S druge strane, nije moguće ispitati sve pripadnike određene (ko-)kulture te na temelju „svih“ podataka donijeti zaključke, već je često generalizacija gotovo i jedino rješenje. Upravo iz tog razloga potrebno je prikupiti što veće količine podataka o određenoj ko-kulturi koju promatramo, te generalizirati na najmanjoj mogućoj skali kako bi sa što većom vjerojatnosti mogli donijeti zaključke koji reflektiraju stvarno stanje u društvu. Ipak, ne postoji neka konačna istina o ko-kulturnim skupinama i gotovo pa svaki član svoju pripadnost određenoj ko-kulturi ili subkulturi, način ponašanja, stil koji njeguje, jezik koji koristi u interkulturalnoj i

intrakulturalnoj komunikaciji, norme kojih se pridržava i mnoge druge kulturne čimbenike, može opisati na potpuno različiti način i svakom od kulturnih elemenata pridati potpuno različito značenje. Iz tog razloga Orbe generalizira na principu obrazaca komunikacije koji nisu određeni za neke od ko-kulturnih skupina, već su obrasci komunikacije koji su zajednički svakoj od tih ko-kulturnih skupina.

5.2. Doprinos subkulturnih teorija

Razne teorije koje su razvijene na temu subkultura dale su veliki doprinos shvaćanju i prepoznavanju mnogih aspekata svakodnevnog života pojedinaca pripadnika određenim subkulturama. Od onih koje su si za zadatak dale „objašnjavanje“ subkultura do onih čiji je zadatak bio „opisati“ subkulture. Kako navodi Perasović (2002: 485):

Teorija delinkventne subkulture iz pedesetih, interakcionistički doprinos početkom šezdesetih, pojava kontrakture krajem šezdesetih i dominacija birminghamske škole u sedamdesetim i osamdesetim godinama predstavljaju opće mjesto razvoja sociologije subkulture, uključujući današnje (postmoderno) razdoblje u kojem se pojam subkulture odbacuje, ali istraživanja subkulturnoga svijeta nastavljaju.

Jasno je dakle, da je proučavanje subkultura prošlo već nekoliko faza, te je svaka od njih imala svoje doprinose prema današnjem pogledu na iste. Početci subkulturnih teorija (čikaška i birminghamska škola) subkulturne skupine shvaćali su mnogo drugačije no što ih shvaćamo danas, no ni same subkulture nisu više isto što su tada bile. Radilo se i o kompletno drugačijim vremenima (između dva Svjetska rata u velikoj ekonomskoj krizi) u kojima su nastajale i same subkulture, kao i subkulturne teorije. Upravo ti začeci subkulturnih teorija vrlo su bitni jer prepoznaju „problem“ kojim se bavimo i danas, iako u mnogo drugačijem svijetlu no što se danas na njega gleda. Sam pojam subkulture tek kasnije biva prihvaćenim dok se u početku govori o „kulturi škvadre“, kasnije i o „kontrakulturi“, a u postmoderni potpuno odbacuju oba, dok Orbe predstavlja pojam „ko-kulture“. O pojmu kontrakture Perasović govori sljedeće (2002: 488):

Kontrakultura je predstavljala generacijski fenomen, taj je pojam zapravo Roszakova deskripcija mladenačke opozicije tadašnjem američkom (prije svega tehnokratskom) društvu koja uključuje samo jedan dio ljevičarske retorike, ali odlučujućim smatra rad na samom sebi, samopromjenu kao uvjet društvene

promjene, odbijanje znanstvene ideologije i tehničke racionalnosti kao vladara planeta i života, otkrivanje drevnih mudrosti, duhovne prakse, psihodeličkih droga.

Upravo takav način razmišljanja razlog je nazivu kontrakulture. Takve kulturne skupine sadržavaju vrijednosti koje su u potpunoj suprotnosti s vrijednostima „ostatka“ društva. Kontrakulture, za razliku od subkultura, nisu prihvaćale „uobičajeni“ način života u njegovu sadašnjem obliku, već su smatrali kako je potrebna temeljna promjena društva koje je krenulo u potpuno krivom smjeru. *Hippie* pokret je vrlo vjerojatno najpoznatiji oblik kontrakulture, a njihovi pokušaji uspostave „komuna“ u kojima su živjeli članovi pripadnici *hippie* pokreta najbolji je primjer potpunog odbacivanja dominantnih vrijednosti, normi, pa i općenito načina života. No, vjerujem kako se u barem djelu kontrakulturnih razmišljanja mogu pronaći i neke druge ko-kulturne skupine, te kako je kontrakultura u svojoj suštini „kontra“ jedino dominantnoj kulturi srednje, odnosno više klase zapadnog društva koja je u sebi prožeta maskulativnim, heteroseksualnim vrijednostima te skupine. Ostale ko-kulturne skupine dijele neke od kontrakulturnih vrijednosti, normi, stil, način života ili neke druge kulturne elemente s npr. *hippie* pokretom, te su na taj način bliže toj skupini, nego onoj dominantnoj u društvu u kojem se nalaze.

5.3. Doprinos ko-kulturne teorije

Ko-kulturna komunikacijska teorija pak daje nam mnoge doprinose u promatranju komunikacije ko-kulturnih skupina jednih s drugima, kao i dominantnom kulturnom skupinom nekoga društva. Proučavanjem načina komunikacije pojedinaca pripadnika određenih ko-kulturnih skupina dolazi i do lakšeg opažanja (ne)vidljive kulturne hijerarhije u društvu, te načina na koji ta hijerarhija utječe na živote pojedinaca, kako pripadnika određenih marginaliziranih skupina, tako i onih dominantne kulturne skupine u društvu. To bez prijašnjih subkulturnih teorija ne bi bilo moguće. Kroz, od strane Orbea, prepoznate obrasce komunikacije određenih pripadnika ko-kulturnih skupina s onima iz dominantne kulturne skupine gotovo da možemo predvidjeti ponašanje pojedinaca u određenim društvenim situacijama. Upravo to ponašanje pojedinaca pripadnika neke od subkultura, odnosno neke ko-kulture, je ono što je subkulturna teorija pokušala prikazati i objasniti, no bez većeg uspjeha jer je gotovo isključivo isto radila iz perspektive dominantne kulturne skupine zajedno s pripadajućim vrijednostima koje su tim obrascima ponašanja i komunikacije dodijeljene, dok je Orbeova ko-kulturna teorija isto napravila iz perspektive marginalizirane skupine s

vrijednostima specifičnima za istu. No, ko-kulturna teorija ne dotiče se fluidnosti tih skupina, odnosno pitanju – mogu li pojedinci pripadnici ko-kulturnih skupina promijeniti svoje komunikacijske obrasce ukoliko se nađu dijelom dominantne ko-kulturne skupine. Činjenica je da se o subkulturama pisalo kao o određenoj reakciji na društveni kontekst, koja nije dugotrajna, ali i kao načinu života. Ko-kulturna teorija ne prepoznaje taj problem fluidnosti i vremenske određenosti pripadnosti određenoj ko-kulturnoj skupini jer su u njenom fokusu uglavnom grupe iz kojih nije moguće „izaći“ (žene, gay, lezbijke, transseksualci, manjinske i etničke skupine...). Iako Orbe govori kako je teoriju moguće primjeniti i na subkulturne skupine jer su i one marginalizirane u društvu, ipak nedostaje još mnogo materijala kako bi to stvarno bilo moguće. Komunikacijski obrasci osoba koje su cijeli život dio određene subkulture i komunikacijski obrasci osobe koja „flertuje“ s određenom subkulturom, te je njen član samo određeno vrijeme zasigurno nisu isti. Postavlja se i pitanje „predanosti“ – hoće li osobe koje su svakodnevno, „sto posto“ dio određene subkulturne skupine komunicirati na isti način kao oni koji su to samo u određenim trenucima? Što se događa s osobama koje prestanu biti dio marginaliziranog svijeta? Shvaćamo li subkulturu kao reakciju na određeni društveni fenomen ili situaciju ili je shvaćamo kao način života? Posljednje je vrlo teško za odgovoriti jer veliki broj pripadnika subkultura na neki način to prestaje biti u svojoj odrasloj dobi (nije pravilo, ali je učestalo), dok neki ostaju „vjerni“ do kraja života. Subkultura kao reakcija na neko društveno stanje ili događanja kratkotrajnija je varijanta od one gdje subkulturu pojedinci shvaćaju kao način života. Bilo kako bilo, ko-kulturnu komunikacijsku teoriju svakako možemo primjeniti u trenutku kada pojedinci jesu članovi određene subkulturne skupine.

Kako su subkulture usko povezane uz glazbu koju slušaju, tema tih pjesama često su problemi na koje nailaze pripadnici tih subkulturnih skupina. Često se razrađuju teme koje posebno muče pojedince članove subkulturne skupine (*hippiji* i mir u svijetu, *skinheadsi* i tradicionalne vrijednosti, *punkeri* i beznađe života,...). Članovi neke subkulturne skupine slušaju bendove koje im prenose poruke o svakodnevnom životu i problemima na koje nailaze, te su im iz tog razloga bitni. Pjesme koje određene subkulture slušaju tako ustvari na neki način postaju medij kojim članovi subkultura zazivaju neke promjene, što bi trebali čuti tvorci društvenih struktura, odnosno pripadnici dominantne kulturne skupine.

6. Situacija u Hrvatskoj

Autori u Hrvatskoj koji su se bavili temom subkultura malobrojni su (najčešće iz područja sociologije i urbane etnologije), a Perasović (2002: 491) navodi primjerice Buzov, Magdalenić, Perasović, Radin (1989); Perasović (1990, 2001); Lalić, Leburić, Bulat (1991); Lalić (1993); (1987, 1990); Kalapoš (1995.); Tomić-Koludrović (1993). Subkulturalna teorija u Hrvata nema mnoge razlike s onom u svijetu, te se interpretacija subkultura uzima iz postojećih subkulturnih teorija u svijetu, s iznimkom obvezujućeg klasnog kriterija. Hrvatska je imala mnogo drugačiji socio-politički kontekst od država poput Velike Britanije i SAD-a za vrijeme pojavljivanja subkulturnih pokreta, kao i teoretiziranja na tu temu. Drugačiji socio-politički kontekst je razlog zbog kojeg klasni kriteriji nije primjenjen na našim prostorima. Kako je Hrvatska za vrijeme prvih socioloških teorija (a i svih do 1991. godine) bila dio komunističke Jugoslavije klasni kriterij zbog svojih razlika s onim zapadnog, demokratskog društva nije mogao biti primjenjen kod nas. Najkorištenija interpretacija pojma, subkulture smješta primarno u slobodno vrijeme, no subkulturni identitet ostaje i u drugim situacijama (u školi, kod kuće,...) (Perasović, 2002). I u Hrvatskoj se, kao i u SAD-u i Velikoj Britaniji prvo prepoznaju tkzv. „*škvadre s ulice*“, koje u Zagrebu popularno nazivaju „*štemeri*“ zbog nasilničkih obilježja skupine. U Hrvatskoj u to vrijeme opažene su skupine povezane s *rock* glazbom čiji su članovi nazivani „*hašomani*“, te „*šminkeri*“ čiji se (sub)kulturni elementi isprepliću s onima dominantne kulture. Kasnije na scenu u Hrvatskoj stupaju i *punk, metal, gothic i dark, hard-core* i slične subkulturne skupine koje stvaraju vlastite identitete no često se međusobno mješaju (Perasović, 2002). Nakon te druge „eksplozije“ subkulturnih skupina u Hrvatskoj pojavljuju se još i nogometni navijači, koji postaju dio subkultura, *reperi, raveri* i sl. Uz nogometne navijače u Hrvatskoj se prepoznaju i neke druge subkulturne skupine koje nisu direktno povezane uz glazbu, kao što je slučaj sa većinom ostalih subkulturnih skupina, a to su *skateri i roleri* (Perasović, 2002).

Teoriju ko-kultura, jednako kao što je bilo moguće i subkulturnu teoriju, možemo primjeniti i u Hrvatskom kontekstu. Iako Hrvatska možda i nema toliko raznovrsno društvo kao npr. SAD ili Velika Britanija, marginalizirane skupine u Američkom društvu uglavnom su marginalizirani i u Hrvatskom društvu. Odnos ko-kulturnih skupina s onom dominantnom jednak je kao i u ostatku svijeta, a interkulturalnu komunikacijsku teoriju Orbe-a svakako možemo primjeniti i na marginalizirane skupine u Hrvatskoj. Obrasci ponašanja i komunikacije ko-kulturnih grupa mogu se promatrati kroz prizmu ko-kulturne teorije, te bi istraživanje s

primjenom iste znatno doprinjelo razvitku određene „hrvatske ko-kulturne teorije“, te nas približilo svakodnevnicima marginaliziranih skupina našega društva. Način komunikacije ko-kulturnih skupina uvelike utječe na mnoge aspekte svakodnevnog života, među kojima i na poziciju određenih osoba, pripadnika ko-kulturne marginalizirane skupine, na tržištu. Upravo tržište vrlo je bitna stavka u ostvarenju „uspjeha“ marginaliziranih skupina. Za subkulturne skupine govorimo kako ne dijele jednake vrijednosti s osobama pripadnicima dominantne kulturne skupine u društvu, što dovodi do zaključka da pripadnicima subkulturnih skupina poslovni uspjeh nije primarni cilj, kao nekoj osobi iz dominantne kulturne skupine. Ukoliko toj osobi nije bitno životno ostvarenje (barem ne jednako kao pripadnicima dominantne kulturne skupine u društvu) dostići određeni poslovni uspjeh, već samim time šanse su mu smanjene. Uzevši u obzir da su i u Hrvatskoj, kao i drugim zapadnim zemljama postojeće društvene strukture, koje imaju veliku ulogu u postizanju poslovnog uspjeha građana, postavljene od strane pripadnika dominantne kulturne skupine koji su ih, kako bi i sami lakše došli do poslovnog uspjeha, u potpunosti prilagodili svojim prilikama i udaljili marginaliziranim skupinama nekog (i Hrvatskog) društva.

Subkulturne skupine su glavna tema ovoga rada, te je naravno najviše rečeno o njima, no problem marginalizacije određenih skupina je mnogo širi, a u Hrvatskom kontekstu možemo promatrati niz različitih marginaliziranih skupina. Te skupine, bile one invalidi, Romi, etničke manjine, religijske manjine, *gay* i transrodne osobe ili subkulturne skupine, u modernom Hrvatskom društvu nemaju jednake šanse za uspjehom kao članovi dominantne kulturne skupine. Iako, situacija nije drugačija u većini zemalja svijeta, smatram kako je moguće istu promijeniti. Problem je što se o kulturnoj marginalizaciji u društvu jako malo govori (barem koliko mi je poznato), te većinom ljudi nisu niti svjesni vlastite marginalizacije u širem društvu. Žene u Hrvatskoj u mnogo su boljoj poziciji no što su bile npr. prije 50-tak ili više godina, jednako kao i invalidi, *gay* i transrodne osobe i sl., ali ta pozicija i dalje nije u egalnoj onoj poziciji dominantne kulturne skupine. Pripadnici subkultura, također su puno prihvaćeniji u društvu no što je to bilo u prošlosti (uvelike i zbog nestanka nasilničkih i devijantnih konotacija u razgovoru o istima), ali i dalje je potrebno mnogo rada kako bi se, barem do neke mjere, „izjednačili“ s pripadnicima dominantne kulturne skupine Hrvatskog društva.

7. Zaključak

Tema subkultura, iako se o njoj piše već gotovo 100 godina, i dalje je vrlo aktualna u modernom društvu. Subkulture su sastavni dio gotovo svake zemlje svijeta, a zasigurno je tako u zemljama Zapada. Upravo iz tog razloga mnogi su radovi s početka prošlog stoljeća započeli s proučavanjem mladih i njihove kulture, odnosno, tada joj daju naziv subkulture. Subkulturne skupine opisivane su na razne načine, te je pristup ovoj temi bio u različitim vremenskim razdobljima. Kako su se razvijale i širile same subkulturne skupine, tako je bilo i sa teorijama koje te skupine opisuju, definiraju, opažaju... Te subkulturne teorije pružile su nam mnoge spoznaje o samim subkulturama, kulturnim elementima koji su sastavni dio svake subkulture, članovima subkulturnih skupina, pa i o samom društvu općenito. Velik je napredak napravljen od samog početka proučavanja ovog fenomena do današnjeg dana, ali i dalje se na ovu temu vode mnoge polemike. Subkulturne skupine često su nepravедno generalizirane u smislu nasilnih obrazaca ponašanja, klasnog predodređenja članova subkulturnih skupina, sklonosti delikvenciji općenito itd. Upravo iz tog razloga bili su potrebni novi naponi kako bi se subkulturne skupine u društvu prikazale kakve one doista i jesu. Na tom tragu rađeno je mnogo, a teorije poput „Teorije etiketiranja“ bacile su novo svijetlo na proučavani fenomen. Etiketiranje određenih kulturnih skupina u društvu, kao i pojedinaca nevezano za njihovu pripadnost određenoj (sub)kulturnoj skupini ozbiljan je društveni problem koji može rezultirati nizom drugih problema. Teorija etiketiranja upravo nam isto i pokazuje, jer nam njena glavna teza govori da se pojedinci koji su na neki način etiketirani od strane društva (ili dominantne kulturne skupine), djeluju upravo na isti taj način jer smatraju kako je to način na koji moraju funkcionirati. Dakle, dolazi do paradoksa da npr. neku ko-kulturnu skupinu u društvu označimo kao sklonu nasilju, sklonu uništavanju imovine ili nešto slično, te ta ko-kulturna skupina počinje privlačiti upravo članove koji se uklapaju u dani opis, a sama ko-kulturna skupina na kraju doista i postaje onakva kakvom je opisana. Daljnji razvoj subkulturnih teorija pružio nam je i mnoge druge teorije iz funkcionalističke, marksističke i interakcionističke perspektive koje su nerjetko isključujuće, te i dalje nisu uspjele fenomen subkultura u teoriji približiti praksi.

Kao što je navedeno već i u uvodu ovoga rada, ko-kulturna komunikacijska teorija relativno je nova teorija (1998. godine), te na tu temu ne postoji mnogo radova. Primjena ko-kulturne teorije na subkulture spomenuta je i od samog Orbe-a, no do danas (prema mojim saznanjima) na tu temu iz pristupa ko-kulturne teorije ne pronalazimo nikakve radove. Subkulture su sastavni dio svakoga društva u svijetu, te iz tog razloga bitnim smatram shvatiti

funkcioniranje tih ko-kulturnih skupina, te njihovu pojavu, odnose moći, odnose s drugim članovima te ko-kulturne skupine, s drugima van te ko-kulturne skupine, te s dominantnom kulturnom skupinom, itd. Dosadašnji radovi na temu subkultura pružali su najčešće djelomičan prikaz stvarne situacije, te nisu bile dovoljno reprezentativne, a i što je najbitnije, gotovo isključivo su pisane iz perspektive članova dominantne kulturne skupine. Ko-kulturna teorija napisana je iz perspektive marginaliziranog, odnosno, marginalizirani postaje subjektom pisanja teorije, dok se u dosadašnjim radovima o marginaliziranima pisalo kao objektima teorije. Upravo taj prelazak iz objekta u subjekt, stvaranja marginalizirane skupine priželjkuju i u sferi stvaranja društvenog diskursa, odnosno javnog mijenja.

Sam pojam subkulture vrlo je problematičan, te se o istome vode polemika praktički od dana kada je osmišljen. Pojam subkulture i danas bi mogao biti korišten za skupine koje su opisali rani subkulturni teoretičari. No, te skupine vrlo su različite od današnjih kulturnih skupina koje nazivamo subkulture. Već sam prefiks „sub“ vrlo je problematičan jer je u modernim teorijama na snazi kulturni relativizam koji ne prihvaća hijerarhijsku podjelu kultura, odnosno kulturnih skupina. No, ukoliko subkulture i nazovemo nekim drugim imenom, to ne znači da će one odjednom prestati biti marginalizirane, odnosno i u praksi izgubiti svoj „sub“. Subkulturne skupine potrebno je što više uključiti u „rad društva“, kao što je slučaj i sa drugim marginaliziranim skupinama. No, velika razlika subkulturnih skupina i drugih ko-kulturnih grupa koje Orbe spominje u ko-kulturnoj teoriji je što pripadnost subkulturama biramo sami, dok ostale marginalizirane skupine broje članove koji se „takvi“ rađaju, a njihova je pozicija najčešće nepromjenjiva (etničke grupe, religijske grupe, invalidi, osobe s intelektualnim poteškoćama, pa i žene). „Članstvo“ u subkulturama je veoma fluidno, te pojedinci mogu prelaziti u druge subkulturne skupine, pa čak i „izaći“ iz subkulturne skupine čiji su dio. Upravo na tom tragu potrebno je dodatno produbiti, odnosno proširiti ko-kulturnu teoriju, jer nam ne daje odgovore o trajnosti komunikacijskih praksi osoba koje prestaju biti članovi subkulturne skupine, odnosno prestaju i sami biti dio marginaliziranih u nekom danom društvu. Također, ko-kulturnu teoriju potrebno je i u praksi pokušati primjeniti na određena istraživanja o subkulturnom svijetu, jer do sada isto nije učinjeno.

Na ovu temu potrebno je napisati još mnogo radova i napraviti još mnogo istraživanja kako bismo bili bliži nekoj kompletnijoj teoriji koja bi mogla fenomen subkultura prikazati i objasniti bolje nego li su to do sada uspjevale različite subkulturne teorije. Samo definiranje subkultura subkulturama, kao što je i ranije navedeno, već je samo po sebi problematično, te je to razlog iz kojeg smatram kako bi subkulturne skupine trebali nazivati ko-kulturnima. No,

potrebno je i ko-kulturnu teoriju što više primjenjivati u istraživanjima marginaliziranih skupina, a među njima i subkulturnih grupa, kako bismo utvrdili da li nam ko-kulturna teorija pruža dobar okvir i na našim prostorima, ili je ipak geografski ograničena (ili samo djelomično ograničena, kao što je bilo s subkulturama u RH i klasnim statusom). Subkulturne skupine jesu marginalizirane skupine, a sama marginalizacija iskazuje se na više različitih načina: isključivanje iz stvaranja javnog mijenja, odnosno društvenog diskursa, različiti oblici zanemarivanja marginaliziranih u javnom životu, nedostupnost društvenih struktura, smanjene mogućnosti za uspjehom na tržištu, ... Takav oblik marginalizacije subkulturne skupine ostavlja „bez glasa“ u širem društvu, a njihove ideje, vrijednosti, norme i sl. često su predmetom ismijavanja umjesto izučavanja. Iako je situacija sa nekim drugim ko-kulturnim skupinama, u svijetu, ali i kod nas još i gora, te su im čak i neka osnovna prava zakinjuta (osobe s invaliditetom, rasne i etničke manjine, osobe s poteškoćama u razvoju), subkulturne skupine ne uživaju veliko povjerenje građana, a nerijetko su meta napada samo radi vlastita izgleda i/ili pripadnosti određenoj subkulturnoj skupini. Iz tog razloga glavni fokus rada je ponajviše osvještavanje o marginaliziranom statusu pripadnika određenih subkulturnih skupina iz svih do sad nabrojanih razloga.

Potreban je dodatan napor kako bi se marginaliziranim skupinama (ne samo subkulturama, već i ostalim), pružila mogućnost stvaranja društva u kojem žive, te da stvarno i postanu akteri društva, a ne da budu samo pasivna društvena skupina koja nema mogućnosti utjecaja na društvena zbivanja (a često ni volje). No, potrebni su i naponi samih pripadnika subkulturnih skupina, za koje smo, kroz primjer „Afro punks“ dokumentarnog filma, mogli vidjeti da također marginaliziraju vlastite članove, te da hijerarhija postoji i intrakulturalno jednako kao i interkulturalno. Unutar šire kulture određenog društva ili države poduzimaju se koraci kako bi neke kulturne skupine ili kulture nekog drugog društva, odnosno države imale jednake mogućnosti za uspjeh, očuvale vlastite kulturne elemente, vrijednosti vlastite kulture, običaje itd., no i dalje se isto ne radi i za neke druge ko-kulturne skupine kao subkulture. Pomak ka poštenijem društvu u kojem će „svi“ imati šanse za uspjeh potrebno je napraviti ne samo kroz prizmu multikulturalizma na interkulturalnoj, već i na intrakulturalnoj razini.

8. Literatura

1. Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. 2008. *Rječnik sociologije*, Zagreb: Jesenski i Turk.
2. Brake, Michael. 2003. *Comparative Youth Culture, the Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*. Taylor & Francis e-Library.
3. Nwalozie, Chijioke J. 2015. „Rethinking Subculture and Subcultural Theory in the Study of Youth Crime – A Theoretical Discourse“, *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*, 7, 1-16.
4. Folley, Dennis. 2008. „Does culture and social capital impact on the networking attributes of indigenous entrepreneurs?“, *Journal of Enterprising Communities: People and places in the global economy*, 2 (3), 204-224.
5. Hebdige, Dick. 2002. *Subculture, the meaning of style*. Taylor & Francis e-Library.
6. Hodgkinson, Paul i Deicke, Wolfgang. ur. 2007. *Youth cultures, Scenes, Subcultures and Tribes*. New York: Taylor & Francis Group, LLC.
7. Huq, Rupa. 2006. *Beyond Subculture, Pop, Youth and Identity in a Postcolonial World*. Taylor & Francis e-Library.
8. McRobbie, Angela i Garber, Jenny. 2005. *Girls and Subcultures* [1977]. U K. Gelder (ur.), Second Edition, London, Routledge.
9. Orbe P., Mark. 1998. *Constructing Co-cultural Theory. An Explication of Culture, Power nad Communication*. Thousand Oaks, Sage publications.
10. Orbe P., Mark i Roberts L. Tabatha. 2012. „Co-Cultural Theorizing: Foundations, Applications & Extensions“, *The Howard Journal of Communications*, 23 (4), 293-311.
11. Perasović, Benjamin. 2001. *Urbana plemena: sociologija subkultura u Hrvatskoj*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
12. Perasović, Benjamin. 2002. „Sociologija subkultura i hrvatski kontekst“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 11 (2-3; 58-59), 485-498.
13. Rex, John. 1995. „Multiculturalism in Europe and America“, *Centre for research in Ethnic relations*, 2, 243-259.
14. Said, Edward W. 1978. *Orientalism*. London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
15. Sanchez Ramirez, Ruben. 2008. „Marginalization from within: Expanding Co-cultural Theory Through the Experience of the Afro Punk“, *The Howard Journal of Communications*, 19, 89-104.

16. Walker, Matt. 2016. *Gainsville Punk: a history of bands & music*. Charleston, History Press.

Internetski izvori

17. *TUČNJAVE, KAMENJE, KRAĐE: Imigranti počeli s masovnim neredima u Belom Manastiru!* (2015), (<http://www.sloboda.hr/imigranti-poceli-s-masovnim-neredima-u-belom-manastiru-video/> stranici pristupljeno 31.8.2017.)
18. *AFROPUNK – The Documentary* (2003), (<https://www.youtube.com/watch?v=fanQHFAxXH0> stranici pristupljeno 31.8.2017.)